

TÜRK SOSYOLOJİSİ ÜZERİNE KISA BİR BAKIŞ

Yıldız AKPOLAT*

Özet

Batıda gelişen modern toplumların sorunlarına çözüm üreten sosyoloji, Türkiye’de modernleşmenin sancıları ve modernleşmeye dair reçeteler sunmaktadır. Tanzimat’la başlayan modernleşme, yüzyıllarca ötekimiz ve tarihsel mücadele aktörümüz olan Hıristiyan Batıya düvel-i muazzama demek zorunda kalarak, ona yetişmek için ortaya konan çabalar olsa da; Tanzimat, Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet döneminde aydınlar, yaşanan sürece Batılılaşmak demekten kaçınmışlardır. Erken Cumhuriyet döneminde, Türk sosyolojisi Türk modernleşmesini ölçmeye başlarken aynı zamanda sosyolojinin kavramları ile Türk Devrimleri tartışılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Cumhuriyete ve devrimlere ilmi bir zemin hazırlamanın peşine düşen aydınlar, Türk devrimine ideolojik bir zemin hazırlamıştır. Tartışılan konular, öncelikle Batıyı ve bizi tanımlayarak neden geri kaldığımızı açıklamaktır, daha sonra ise Türk devrimleri ile neyi başardığımız anlatılmıştır. Bu süreçte, modernleşmenin sanayileşme ve kalkınmaya indirgenmesi, pragmatist bir şekilde kısa yoldan Batılı olmayı mümkün kılmaktadır. Kendi yaratmadığı teknolojileri ve kavramları hızlı bir şekilde içselleştiren Türkiye’de sivil toplumun sorunları siyasetten fırsat bulunup tartışılmamaktadır. 1980 sonrasında, küresel ekonomik dinamikler sebebiyle, Türk sosyolojinin yönelimi artık genel olarak kapitalizmin tetiklediği modern toplumun kültürel sorunlarına ilişkindir. Batı yeniden farklı bir şekilde modernleşmekte ve Türk sosyolojisi de buna ayak uydurmaya çabalamaktadır. Artık modernleşmenin yerine küreselleşme, Türk sosyolojisinin temel tartışma konusudur. Modernlik ve ulus-devletin sorgulanması ve ulus öncesi kimliklerin kamusal alanda görünür olmaya başlamasıyla, ulus-devletin bilimi olan sosyoloji ulusun ötesindekini ve ulusun bileşenlerini tartışmaya başlamıştır. Bu çalışmada; temel sorunu, evrensellik ve yerellik arasına sıkışmışlık olan Türk sosyolojisinin tarihsel değişim sürecinde Türk modernleşmesi ile nasıl biçimlendiği, akademi içinde ve akademi dışında entelektüellerin kendilerini daha rahat ifade ettiği dergiler çerçevesinde ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Modernleşme, Batılılaşma, Türkiye’de Sosyoloji, Evrensellik, Yerellik.*

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
İletişim: akıldiz@atauni.edu.tr

AN OVERVIEW OF THE TURKISH SOCIOLOGY

Abstract

Sociology producing solutions for the problems of the modern societies in the West provides formulas for the modernization and the torment coming along with the modernization in Turkey. Starting with the Tanzimat Reform era in the Ottoman period, the modernization had to call the Christian West -which had been 'the other' for centuries and a historical actor that we had to struggle against- as 'the great powers' and put great effort in catching up with them. However, the intellectuals in the Tanzimat Reform era, Constitutional era, and early Republican era avoided from calling this process as the 'Westernization'. In the early Republican period, Turkish sociology began to measure the Turkish modernization while discussing the concept of the sociology and Turkish Revolutions. Following the declaration of the Republic, the intellectuals began to prepare a scientific ground for the Republic and the revolutions and set an ideological ground for the Turkish revolution. The topics for discussion were firstly explaining why we fell behind by describing the West and us, and then what we succeeded with the Turkish revolution. In this period, the modernization was minimized to industrialization and development, which made becoming 'Western' possible in a pragmatist and short way. The politics was the hot discussion topic which left no occasion to discuss the problems of the Turkish civil society that has quickly embraced the technology and the concepts which were not created by them. In the post-1980 period, Turkish sociology leaned toward the cultural problems of modern society triggered mostly by the capitalism on account of the global economic dynamics. The West was re-modernizing in a different manner and Turkish sociology was struggling to keep up with it. Globalization replacing the modernization was the topic for discussion in Turkish sociology. With the questioning of modernization and nation-state and pre-nation identities becoming visible in the public area, the sociology -the science of nation-state- started to discuss the transnational and the national components. This article studies how Turkish modernization took its shape in the historical transformation process of Turkish sociology trapped between universality and locality, within the frame of magazines where the intellectuals expressed themselves better both within and outside the academic arena.

Keywords: *Modernization, Westernization, Sociology in Turkey, Universality, Locality.*

Giriş

Sosyoloji demek Batı'da modernlik, modernliğin sorunları ve çözüm önerileri demektir. Türkiye'de ise sosyoloji modernleşme, modernleşmenin sancıları ve nasıl modernleşeceğimize dair reçetelerin sunulmasıdır (bkz., Sezer, 1988). Batıda sosyoloji modern insanın tarihi ve kültürü yarattığının bilincine varışı ve kendi elinden çıkan uygarlığın diyalektik bir dönüşle kendini belirlemesinin ve acı çektirmesinin trajik bilincidir. Türkiye'de sosyoloji yüzyıllarca kefare dediğimize ve diyar-ı küffar dediğimize düvel-i muazzama

demek zorunda kalışımızın ve ona benzemek ona yetişmek için çırpınısımızın ironik bilincidir (bkz., Akpolat, 2003). Bu ironik bilinç, Hamdullah Suphi Tanrıöver’de dile gelir; *“Biz batıyı yenerek batıllığı muzaffer kıldık”*. Osmanlının son yüzyılının aydınlarının ki onlar Cumhuriyetin kurucu babalarıdır, kendi mağrur tarihsel köklerinden kopmanın acısı ile çaresizce, *“Batılılaşırken Batılılaşmıyoruz aslında özümüze dönüyoruz”*, şeklinde ironik bilinci, Mehmet Saffet Arın Engin’de dile gelirken, diyalektik mantığı kullanırlar. Batı’da 19. yüzyılda bizde de sosyoloji inşa olurken 20. yüzyılda diyalektik mantık imdada yetişir. Batıda bir farkındalık bilinci olarak diyalektik Hegel’de söze gelir. Ancak bizde köklerinden kopuşun gerçekten modern acısına ve mağlubiyetin yaraladığı gururumuza çare olarak diyalektik mantık kullanılır (bkz. Akpolat, 2014a). Batı kendi tarihsel köklerinden koparak kendi inşa ettiği bugünde modernleşir. Biz ise sadece kendi köklerimizden kopmakla kalmaz üstelik kendi inşa etmediğimiz bize yaban bir dünyayı özümüz olarak sunmak zorunda kalırız. Bizim modernleşme sancılarımız iki katlı bir sorundur: Kopuş ve yabancı öz kılma. Bu yüzden, öznesi olmadığımız bir uygarlığa kendi özümüzü koruyarak geçelim, der kültür milliyetçileri. İş bölümü ve yabancılaşma Batı’da modern toplumun iki anahtar kavramıdır. Yabancılaşmadan kast edilen, kendi yarattığına yabancılaşmadır. Bizdeki yabancılaşma gerçek anlamda, somut olarak yabancılaşmadır ve bu yabancılaşma kendi yarattığına yabancılaşma değil, kendi kendine yabancılaşmadır.

Bu nedenle Tanzimat, Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet dönemi devlet adamları ve aydınları asla Batılılaşmak demezler, yaşadığımız bu sürece. Sadık Rifat Paşa *“mamuriyet”* der (bkz., Akpolat, 2014b); Namık Kemal, onlarda demokrasi varsa bizde de meşveret var der; Sait Halim Paşa aydınları suçlar ne demokrasisi? Padişaha karşı girişilen bir müdahale için halkı arkalarına alıyorlar der, Buhranlarımız’da; Zeki Velidi Togan, Türklerin derdi Batılılaşmak değil ücretli asker kesim kendine yeni bir kapı buldu der; Ziya Gökalp muasırlaşmak der; Kemal Atatürk muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkmak der. Efendi oluyoruz der, Recep Peker; özümüze dönüyoruz der, Saffet Arın Engin (bir de şu dilde sadeleşme olmasaydı iyiydi, hepten kafamız karıştı). Bir türlü dilimiz varmaz, Batılılaşıyoruz demeye. İçimiz burkudur. Yüzleşmek zordur, gerçekle. Hülasa bir şeyler değişmiş biz yokken ve şimdi de değişen her ne ise onun karşısında nesne olmadan tarihin öznesi olmak için çabalamaktayız. Tarih yapılırken, tarihin tarafı olmalıyız. Bunun bedeli her ne ise onu da ödeyerek.

O kadar özdeşleştik ki Batı ile II. Meşrutiyet oldu, Fransız devrimi: Hürriyet, müsavet, uhuvvet. Aydınlar Batı nedir, biz neyiz ve neden geri kaldık, tartıştılar iki yüzyıl ve pür sosyologlar modernleşme kuramlarını aldılar ellerine cetvel gibi ne kadar modernleştiğimizi ölçtüler, toplumsal yapı ve değişme derken. İronik biçimde, İslam bile Protestanlıkla karşılaştırıldı, Halim Sabit Şibay'da, gerilememizin nedeni olarak İslam'ın günah keçisi yapılmasının önüne geçildi. Ama hep devletin bilimi oldu sosyoloji bunu Ahmet Şuayb ifşa etmişti, yüz yıl önce (bkz. Akpolat, 1994). Marksist literatür çıktı meydana ve biz keşfettik ki 60'lar ve 70'ler boyunca, emperyalizm yani benzemeye çalıştığımız Batı bizi geri kılmış, 1932 yılında Şevket Süreyya Aydemir çıtlatmıştı, bunu kulağımıza. Bu sefer hangi Batıyı tartıştık. Benzemeye çalıştığımız ve bizi batıran hangi Batı, biz şimdi hangisi olacağız. Erken Cumhuriyet boyunca suçlanan İslam ve Osmanlı, Anglosakson Batı'nın muhafazakârlığı ile tanışmamız sayesinde temize çıktı. Türkiye'de sivil toplumu yeniden 80'lerin sonunda İslamcılar keşfetti, derdi olan düşünür, konuşur, üretir. Demokrasiyi ve çok kültürlülüğü de kamusal alandan uzaklaştırılanlar keşfettiler. Aktarmacılık var ancak bu seçerek, ihtiyacımız olanı alarak ve içini yeniden doldurarak gerçekleşir. Batı derken lider Batılı ülke değiştikçe biz de değiştik. Şerif Mardin'in bir ifadesini ödünç alarak denebilir ki, "ya hep ya hiç" zihniyeti ile bir Batıdan diğerine savrulduk. Bu savruluş sürecinde, çağdaş Türk düşüncesi, Türk sosyolojisi, Türk muhafazakârlığı ile Türk milliyetçiliği ve Türk solu Batılı sosyolojik kavramlarla bizi ölçtüler.

Tam bir tür Batıya benzerken o biri diğeri tarafından alaşağı edilince biz de pusulamızı kaybettik. Bu nedenle Türkiye'de dava adamları değişen resmi Batılılaşma reçetelerinin mağduru oldular birer birer (bkz. Akpolat, 2008). Nihal Atsız gibi, Behice Boran gibi, İsmail Beşikçi gibi, Hikmet Kıvılcımlı gibi. Ve biz sosyologlar artık öğrendik; Türk sivil toplumu hakkında kelam etmemeyi ve edersen de bu gerçeği öyle soyut kıldık ki sayılara boğulduk ve her yeni kavram bizi kendi gerçeğimizden biraz daha uzak kıldı. Nedir farkımız? Batı kendi aklı ile kendi gerçeği üzerine düşünürken bizim aklımız bizim gerçeğimize yasak kılındı. Aklımız ya korkudan ya mağlubiyetten ya mağrurluktan ya da lümpenlikten kendi gerçeğine uzak kendi üzerine kıvrıldı, sustu. Ama modern olmayı öğrendik, geçmiş i unutmayı çok kolay öğrendik, hocalarımıza ihanet etmeyi, geçmiş in emeğini hiçe saymayı çok kolay öğrendik. Batı-dışı toplumlar en modern olan şimdilerde. Kendi yaratmadıkları teknolojileri ve kavramları en hızlı

içselleştiren ve kusan. Türkiye’de sivil toplumun sorunları siyasetten fırsat bulunup tartışılmıyor bile. Tek gerçeğimiz; siyaset. Sosyologlar sivil toplum ile ilgilenince ya siyaseten yasaklanıyor ya da daha kötüsü iç sansür uygulanıyor. O vakit ne yapalım bari adamlar ne demiş onu bir anlayalım, diyerek odalarımıza çekiliyoruz. Sırça köşklerimizde yaşıyoruz. En yeni kavramlarla kendi gerçeğimizi yanlışlarken en allame-i cihan hoca oluyoruz. Ne kadar anlaşılırsak o kadar iyi. Bir yanda Batı bir yanda siyaset, bir yanda yerellik; hangi yana çekilsek aynı: Türkiye’de Türk sivil toplumunun bilimi olarak sosyoloji yapılmadı ve yapılmıyor. Enstet, kadın cinayetleri, çekirdek aile sorunları ve en kötüsü de korkunç bir anomi: Ben yaptım oldu. Deli Dumrul’un bilinci yaşıyor. İbrahim Yasa diyor ki, mutlakiyet, adam sendecilik yaratır ya da şimdilerde buna öğrenilmiş çaresizlik diyoruz. Modern Batı “kendim ettim kendim buldum” diyor, ama biz onu bile diyemiyoruz. Ama son zamanlarda anladık sanırım sorunumuz; zihniyetle ilgili, kişilerle ilgili değil.

Şimdi de tarihsel değişim sürecinde Türk sosyolojisinin Türk modernleşmesi ile nasıl biçimlendiğini inceleyelim.¹

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Modernleşme Sorunları ve Türk Sosyolojisi

Batı ötekimiz, tarihsel mücadele aktörümüz Hıristiyan Batıdır. Ancak Fransız devriminin la-dini tavrı aydınları büyüler. Biz de Batı ile ilgilenmeye başlarız. Sadece biz değil o da bizle (bizimle) ilgilenmeye başlar. Auguste Comte’un Tanzimat Fermanı’nın mimarı Mustafa Reşit Paşa ile mektuplaştığı literatürde yazılıdır. Modernliğin sorunlarına çare arayan, Fransız devriminin yıkıcılığına karşı yapıcılık ile cevap veren pozitivist felsefe, kendi reçetesi için Doğunun despotik yönetimlerini daha uygun

¹ Aslında bu kısa değerlendirme yazısı, aynı zamanda, 1987 yılında lisansla Baykan Sezer hocam ile başlayan, 1994’de H. Bayram Kaçmazoğlu hocam ile master tezimle ve 2003 yılında doktora Nilgün Çelebi hocamla devam eden yaklaşık 27 yıllık Türk sosyolojisi üzerine yaptığım çalışmalara bir self-refleksiyondur. Onlara minnettarım. Ayrıca asistanlığımdan itibaren yazılarımı yönettikleri dergilerinde yayımlayarak beni teşvik eden Tanıl Bora, Mustafa Çalık Beyefendilere ve Çağatay Özdemir hocama müteşekkirim. Sosyoloji Yıllıkları’nda daima bana yer vererek yuvam olan İstanbul Sosyoloji ile bağımlı muhafaza eden sevgili Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan’a sonsuz teşekkürler. Türk sosyolojisine dair derin iç görüşü ile beni zenginleştiren Kurtuluş Kayalı ve “diyalektik” in ne olduğunu öğreten Kadir Cangızbay hocalarım en büyük şansım olmuşlardır.

bulur. Pozitivist sosyoloji bize yakın gelir. Çünkü uyumcudur. Marks'ı çok sevmez ilk sosyologlarımız çünkü çatışmacıdır. Sosyoloji ilk sosyologlar için modernleşen, Batılılaşan Osmanlı devleti için kurtuluş reçetesidir. Sosyoloji siyasi yön ve kimlik için kullanılır. Bilim çağında bilimin ışığı ile siyasetin belirlenmesi amaçlanır. Gerçek modernleşme budur: En Hakiki Mürşit İlimdir. Bizim için ilk reçete pozitivist sosyolojinin kavramları olmuştur. Kolektif bilinç, milli bilinç olarak tercüme edilir. Ziya Gökalp Türk sosyolojisi ile Türk milliyetçiliğinin ortaklığını kişileştirir (bkz. İçtimaiyat mecmuası, 1917/1997). Bu çizgi hep devam eder. Milliyetçilik ve pozitivist sosyoloji yeni Türkiye için Batılılaşmanın rehberi olurlar. Cumhuriyet tam bir devrim olarak, pozitivistimin “düzen içinde ilerleme-ittihat ve terakki” çizgisini ardında bırakacaktır. Pozitivistimin içindeki muhafazakâr nüve devrimsel ilerlemek isteyen cumhuriyet için Tanzimat'ın ikiciliğini ve geriliğini ifade eder. Jön Türklerin liderlerinden biri olan Prens Sabahattin de sosyolojinin bir başka kurucusu Le Play'in muhafazakâr-liberal yanını bize aktarır ancak liberalizmi biz hiç sevmeyiz. Ne birey ne sınıf; millet olarak Batılılaşma yolunu tercih ederiz. Geleneksel bir toplum için de en uygun olan milliyetçiliğin içindeki cemaat ruhudur.

Türkiye'de sosyoloji II. Meşrutiyet döneminde öncelikle dergiler çerçevesinde başlar. Toplam üç cilt ve 27 sayı çıkan, *Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası*'nın (1324-1327) kurucuları Ahmet Şuayb, Rıza Tevfik ve Mehmet Cavit Beylerdir. Dergide Hasan Tahsin, Satı Bey, Bedii Nuri, Halide Salih ve Salih Zeki'nin sosyolojiye dair yazılarına rastlanır. Türkiye'de ilk sosyoloji dersinin de kim tarafından ve hangi tarihte verildiği tartışmalıdır. Ahmet Şuayb, Hukuk Fakültesi'nde müderris yardımcısı olarak görev yapmış ve Edebiyat Fakültesi'nde “Tarih-i Siyasiye” dersi vermiştir. Matematikçi Salih Zeki ve eşi Halide Salih (daha sonra Halide Edip Adıvar) Auguste Comte'un hayatı ve eserlerine dair geniş bir makale kaleme almışlardır. Rıza Tevfik ise Spencer felsefesi hakkında bir makale kaleme alır. Dergide en fazla sosyoloji yazılarını Ahmet Şuayb yazmıştır. Osmanlı-Türk aydınlarının Fransız devrimine ilgisini gösteren makaleler yer alır. Ayrıca Rusya'ya dair dizi makale bizim gibi Batı-dışı bir ülkenin tarihi, yapısı ve modernleşme serüvenine odaklanır. Ahmet Şuayb, toplumsal değişimi belirleyen etkenleri tartıştığı, “*Avamil-i İçtimaiye*” dize makalesine de dergide yer verir. Toplumsal değişimi belirleyen etkenler; çevre, zaman ve ırktır. Edebi kritikçi Fransız düşünür Hippolyte Taine'i referans alır. Ahmet Şuayb, toplumu organik bir bütün olarak ele

alır. Ayrıca toplumsal iş bölümü kavramına da önem verir. Ahmet Şuayıb, dönemin pozitivist-milliyetçi sosyolojisinden farklıdır. O, liberalist ve Osmanlıcıdır. “*Hürriyet’i Mezhebiye*” dizi makalesi özgürlüklere verdiği önem itibarıyla değerlendirilebilir. Türk sosyolojisinde ilk defa bu makalesinde “laiklik”, kavram olarak kullanılır. Şuayıb, kişi hak ve özgürlüklerinden yanadır; ancak dinsel kurum ile devlet kurumunun ayrılmasından yana değildir (bkz., Akpolat, 1994).

Dönemin bir diğer dergisi ise Ziya Gökalp’in İstanbul Üniversitesi’nde Sosyoloji kürsüsünü kurduktan sonra çıkarmaya başladığı ve fasıllarla halen çıkmakta olan “*İçtimaiyat*” mecmuasıdır. Dergi 1917’de altı sayı olarak yayımlanır. Dergide Ziya Gökalp, Halim Sabit, Necmettin Sadık, Ahmet Emin ve M. Zekeriya’nın yazılarına ayrıca Emile Durkheim’dan çevrilere rastlanılmaktadır. Ziya Gökalp milli sosyoloji anlayışını bu dergide tesis eder (bkz., Kaçmazoğlu 2011a). Sosyoloji ilmini ise Doğu ve Batı sosyolojileri biçiminde ayırır. Necmeddin Sadık’a göre, içtimaiyat bir doğa bilimidir ve doğa bilimlerinin determinizm kanununu takip eder. Durkheim gibi sosyal hadiselerin fizyolojiye ya da psikolojiye indirgenmesine karşı bir tavır sergiler. İçtimaiyat maşeri itiyatlara odaklanır. Ziya Gökalp gibi içtimaiyatı, içtimai ruhiyat gibi tarif eder. Kolektif bilinç ise içtimai vicdan olarak tercüme edilir. İçtimai vicdan ise manevi kültür ürünleri ile içeriklendirilir. Bu şekilde içtimaiyat, milli kültür bilimi halinde yorumlanır. Böylece Türkiye’de sosyoloji ve milliyetçiliğin ortak serüveni başlar (bkz., İçtimaiyat Mecmuası, 1917/1997).

Diğer bir kadim dergi *Türk Yurdu*’dur. 1911 yılında yayına başlayan dergi halen devam etmektedir. Burada derginin ele alınan dönemdeki sosyolojiye ve modernleşmeye dair yazıları irdelenmektedir. Ziya Gökalp konu ile ilgili dergiye damgasını vurmuştur. Onun esas kaygısının Batı ve Türk sentezinden ziyade İslam ve Türk sentezi olduğu da bu dergideki yazılarında izlenmiştir. Osmanlı Devleti’nin yıkımın eşiğinde nasıl bir yol izleyeceğine dair ilk üçleme Yusuf Akçura’ya aittir: Üç Tarzı Siyaset. 1904 yılında Mısır’da yayımlanan makalede Osmanlıcılık çare olarak sunulurken Gökalp bu şıkkı tartışmaz. Diğer bir üçleme ise Ahmet Ağaoğlu’na ait olan 1920’de yayımlanan Üç Medeniyet adlı eserdir. Gökalp üçlemesinde Hüseyinzade Ali’nin etkisini düşünürsek, Osmanlı’nın geleceğine dair en fazla Kafkas ve Kazan Türk ya da Tatar aydınların kafa yordugunu söyleyebiliriz. Gökalp’in diğer üçlemelerden farkı üç yolu

sentezlemesidir. Hem Türk hem Müslüman hem de Batılı olunabilmektedir. Gökalp için muasırlaşmak, teknoloji ve sanayileşmedir. Kültür özü değişmeden kalınarak sanayileşme, muhafazakâr-modernleşmeciler için Türk sosyolojisi ve Türk milliyetçiliği düşün tarihi boyunca temel bir çerçeve olacaktır. Gökalp devrimsel dönüşüme karşıdır. Ona göre, hayatın kanunu tekâmüldür. Gökalp, 1919'da yayınlanmaya başlayacak olan *Yeni Mecmua*'ya kadar, Müslüman Türkleri İstanbul merkezinde siyasi birlik halinde örgütlemekten yana bir tavra sahiptir. Dergi çerçevesinde Batılılaşmak, ıslahat olarak da adlandırılır. Örneğin Hasan Cemil'e göre, içtimai ıslahat, eski kanaatleri yıkmak, tarihe yeni bir yön vermektir. İçtimai ıslahat kökünü maziden alacak ve istikbale yürüyecektir. Amaç ise kökten kopmadan ve milli vahdeti bozmadan ilerlemektir. Ancak böylesi sentezci bir anlayış cumhuriyetle yerle bir edilecektir. Örneğin Burhan Asaf'a göre, bu zihniyet sakattır ve melezdır, bu ittihatçı bir zihniyettir. Zeki Velidi Togan ise Türklere dair derin bir makale kaleme alır. *Türklerde Hars Buhranı* adlı makalede, Türklerin hars buhranı yaşamalarının hem iç hem de dış nedeni tartışılır. Dış neden, Batı'nın röntgen şuası altında Doğu'nun eksikliklerinin fark edilmesi ve Doğu'nun Batı ekonomisinin kısılcasına düşmesidir. Ancak daha da önemli olan iç nedendir. İç nedenler kültürel ve zihniyet sorunlarıdır. Türkler arşivci olmadığı için kendi medeniyetlerini yabancılardan öğrenmektedirler. Bununla birlikte Türk milleti içinde bir üretici-medeni unsur bir de bedevi-asker ruh vardır. Bedevi unsur maddiyatçıdır. Askerlik ve yöneticilikten başka bir şey bilmez. Maddiyat için gerekirse din bile değiştirir. Tüm *inkılap* ve *ihtilaller* onların eseridir. Bu unsurun tüm mağrurluğu, ilim ve tekniğe değil, ecnebilere dayanmasıdır. Togan, Batı medeniyetine yönelmenin başarısızlığını bu pragmatik zihniyetli bedevi-ücretli asker unsura bağlamaktadır. Paragraf başı yapıldı.

Dergi kapsamında Türk milletinin bir tebeddül, istihale süreci yaşadığı ve bunun bir takım buhranlara neden olduğu da belirtilmektedir. Yaşanan süreç bir *tekemmül* yani mükemmelleşme süreci olarak da adlandırılmaktadır. Batılılaşmanın/modernleşmenin iktisadi yanı da tartışılmaktadır. Ali Suat'a göre, kapitalist zihniyet aydınlar arasında yayılmaktadır. Eski zihniyet "sabır ile koruk helva olur" idi. Şimdiki zihniyet ise "ilim ile demir madeninden bir hesap memuru, kömürden bir elmas yüzük olur" ile ifade edilmektedir. Modern zihniyetin hesaplama ve planlama olduğu ve bunun bizde henüz mevcut olmadığı da belirtilmektedir. Avrupa

zihniyetine Türk esnaf ayak uyduramamakta ancak gayr-i müslim esnaf uyabilmektedir. Dergide Türk aydını genellikle siyasi kurtuluş ile iktisadi kurtuluşu ardışık görürken Parvus, iktisadi kurtuluş olmadan siyasi kurtuluşun olamayacağını belirterek, Türk aydınını uyarmaktadır. Bizim aydınlarımızın sihirli kelimesi siyasettir, devlettir. Siyaset, iktidar olmak, hükmetmek daha Ortaçağcıl bir değer ve kurum iken; artık iktisat, kapitalizm egemendir. Türk aydını bu değişimi kavramakta zorlanmaktadır. İktisadi devlet dışı düşünemediğimiz için sosyolojiyi de sivil topluma mal edememekteyiz. Burada ekonomi-politiğin ilk sivil toplum bilimi olduğu hatırlanabilir. Paragraf başı yapıldı.

Dergi kapsamında *Garphlaşmak* bir terim olarak ancak 1929'da Ferit Celal tarafından kullanılmaktadır. Avrupa medeniyeti, sanayileşmek ve milliyetçiliktir. Bu iki unsur Türk modernleşmesinin değişmezleridir. İnkılap eskiyi yıkmak ve yerine yenisini koymaktır. İnkılap yeniden doğma ve uyanıştır. Necmeddin Sadak (Sadık), Türk inkılabına yöneltilen muhafazakâr eleştirilere cevap verir. Buna göre inkılap zorla yapılmamıştır; zaten milletin vicdanında gelişmiş ancak kanun ile biçimlendirilmiştir. Türk sosyologları Türk devrimlerini savunmaktadırlar. Hamdullah Suphi için inkılap ümmetten millete geçiştir. Halil Nimetullah Osmanlıyı reddeden Cumhuriyet ideolojisini tesis etmektedir. İnkılap, Osmanlı hayatından Türk hayatına geçiştir. Ahmet Ağaoğlu'na göre, din millileşince dil artık toplumsal çimento olacaktır. Türk Yurdu dergisinde modernleşme/Batılılaşma öncelikle sanayileşme ve milliyetçiliktir. Osmanlı'nın Cumhuriyet'le reddi ile seküler bir ideoloji olan milliyetçilik gelişir.

II. Meşrutiyet dönemi bir diğer sosyoloji kaynağı *Milli Tettebular Mecmuası*'dır. Bu dönem dergiciliği Ziya Gökalp çevresinde yer alan aydınların yer aldığı dergilerdir. Dergi Ziya Gökalp'in milli sosyoloji anlayışını paylaşmaktadır. Derginin amacı Türk harsını ortaya çıkarmaktır. Dergi *Asar-ı İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni* olan resmi bir kurumun yayın organıdır. Batıda sosyoloji devlet ile toplum arasındaki mesafeyi korurken Türkiye'de tam tersi olmuştur. Sosyologlar bilfiil devlet adamıdır ya da devlet adamları ve kurumları sosyolojiye pek meraklıdırlar. Pozitivist sosyoloji, Meşrutiyette resmi ideoloji mertebesinde. Türkiye'de sosyolojinin devletle bu kadar iç içe geçmesi, pozitivist sosyolojinin devletle olan teori-pratik mesafesini aşan bir durumdur. Din ve iktisat nasıl ki Türklerde devlet içredir, sosyoloji de devlet içre olmuştur. Siyasete

rehber olmanın ötesinde onunla bütünleşmiş ve asıl konusunu unutmuştur. Dergide Ziya Gökalp'ın makalelerini Almancaya çeviren Martin Hartman dikkat çekmektedir. II. Abdülhamid döneminde başlayan Alman yanlısı dış politika İttihat ve Terakki ile devam etmektedir. Dergide bunun izleri görülmektedir. Ziya Gökalp'ın kültür özgünlüğünün vurgusu, Alman idealizminin bir yansımasıdır. Pozitivist sosyolojideki nesnel idealist eğilim hatırlanabilir. Dergi müdürü Köprülüzade Mehmet Fuat'tır. Dergi, yeni gelişen Türk milliyetçiliğinin tarih anlayışı doğrultusunda Osmanlı öncesi Orta Asya Türk kültürüne dair araştırmaları yayımlamaktadır (bkz. Akpolat 2004).

Bu dönemde diğer bir kaynak ise Halim Sabit Şibay'ın müdürlüğünü yaptığı İslam Mecmuası'dır. Bu dergi, Türk milliyetçiliği ideolojisi çerçevesinde, dinin millileşmesine katkı sağlamaktadır. Dergi İslamcı Türkçülerin etkisindedir. Derginin sosyolojik kaygısı bir İslam içtimaiyatı oluşturmaktır. Din toplumsal, yani milli bir kurumdur ve milli vicdanı dile getirmektedir. Halim Sabit, milli vahdet için dini birliği zorunlu görmektedir. Bu nedenle de diyanet işlerine benzer bir kurumsal yapıyı önerir. Buna göre velayet-i amme iki türlüdür; velayet-i hukukiye ve velayet-i diniye, ikisinin başında da padişah-halife vardır. Velayet-i diniye işleri, *Meşihat-ı İslamiye Teşkilatı* tarafından yürütülecektir. Sosyoloji burada da imdada yetişir. Halim Sabit'e göre bu teşkilatta iş bölümü, toplumsal iş bölümüne uygun olarak yapılacaktır. Din zamanın ihtiyaçlarına uymalıdır. Medeniyet ile çatışmamalıdır. Ömer Seyfeddin dergi çerçevesinde hars, ümmet ve temeddün kavramlaştırmaları ile ilgili sosyolojik yazıları ile görünmektedir. Sosyal kurumlar bir milletin içinde şekillenirse hars, dini ümmet içinde şekillenirse medeniyet ve ilim ekseninde şekillenirse temeddün ortaya çıkmaktadır. Temeddün medeniyetler arasındır. Bu itibarla Avrupa'dan ne hars ne medeniyet sadece temeddün alacağız. Medeniyetin din eksenli tanımını Gökalp'tan alınmıştır. Dergide Türk sosyoloji tarihinde dikkat çeken Kazım Nami Duru ve Ragıp Hulusi isimleri de yer almaktadır.

Gene bu dönemde Ziya Gökalp çevresinden Yahudi-Türk milliyetçisi Tekin Alp'in başyazarlığında milli iktisat görüşünü savunan İktisadiyat Mecmuası da yayımlanmaktadır. Tekin Alp, bir Yahudi'dir, ancak Türk milliyetçiliğinin Yahudilere 20. Yüzyılda seküler bir grupsal aidiyet sağladığını savunmaktadır. Almanya'da gelişen sosyal devlet anlayışı doğrultusunda yazıları ile dikkat çekmektedir. Osmanlıda devletin sınıflar

üstü oluşu, sosyal devlet olmak için bir fırsat olarak değerlendirilir. Sosyal dayanışmanın Türkçesi, Ziya Gökalp'ta sosyal halkçılık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu dönemde kadın dergileri de Türk milliyetçiliğine ve Türk modernleşmesine uygun modern Türk kadınının portresini çizmektedir. Bunlarda ilki, İttihat ve Terakki'nin, Türk milliyetçiliğinin nüvelendiği, aynı zamanda Ziya Gökalp'ın ilk sosyoloji derslerini okuttuğu Terakki Lisesi'nin yer aldığı Selanik'te yayımlanmış olan *Kadın* dergisidir. Kadın dergisinin sorumluları erkek ve lakin yazarları kadındır. Emine Semiyeye, Pakize Seni, Gülnar Hanım, Zekiye Hanım, Cavide Peyker gibi kadın yazarlara rastlanmaktadır. Derginin İttihat ve Terakki ile mali bir ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Derginin amacı iffet, fazilet ve terakkidir. Dergi, Türk milliyetçiliğine uygun milli-modern Türk kadınına idealize etmektedir. Toplumun terakkisi için kadınların terakkisi önemsenmektedir. *Osmanlı kadını* ibareleri dikkat çekmektedir. Bununla birlikte bir yerde *Nisvan-ı İslam* ibaresine rastlanır. Kadınların eğitimi önemliyken, kadınlarımız birden Batılı kadın gibi olmaya özenmemelidir. Kadın, meşrutiyetin düsturlarını hayata geçirecek bir göstergedir. Türk kadını siyasallaştırılmakta siyasi bir imge olmaktadır. Kadın, valide olarak milletin anası olarak önemlidir. Dergi, kadın ve erkek eşitliğinden yana değildir. Diğer bir kadın dergisi *Mahasın*'dir. Burada Halide Salih ve Zühre Hanım gibi kadın yazarlar dikkat çekmektedirler. Kadın ve eğitim konularının yanı sıra kadınlara özgü bakım, moda ve bilgilendirme yazıları da vardır. Kadın bir toplumun terakki barometresidir. Kadın, erkek gibi soğuk ilimlerle uğraşmamalıdır. İlim ve fen kadının ruhuna aykırıdır. Kadın toplumsal mevkiine uygun olarak eğitilmelidir, denerek Osmanlı kadınına ait bir toplumsal cinsiyet modeli oluşturulmaktadır. Buna göre kadın geleneksel olarak ev kadını ve anne olarak bilgilendirilmelidir. Alış veriş yapacak kadar matematik, kocasından gelecek mektupları okuyacak kadar okuma yazma, evini dekore edecek kadar geometri, kocasını dinlendirecek kadar musiki, sağlıklı çocuk yetiştirecek kadar tıp ve psikoloji bilmelidir. Paragraf başı yapıldı.

II. Meşrutiyet kadını geleneksel rol kalıpları içinde eğitilmiş kadındır. Kadın ancak ev içi rolleri ile eğitilmiş kabul edilmektedir. Kadına kamusal alan içinde yer yoktur. Bu anlayış muhafazakâr bir modernleşmenin izlerine sahiptir. Ancak Cumhuriyet'in ilk yılında çıkan *Süs* mecmuası,

biraz daha farklı bir kadın modelini dile getirmektedir. Bu dergi kendinden önce çıkan İnci gibi biraz daha az siyasi biraz daha fazla magazinedir. Batı tipi bir kadın dergisidir. Dergide tiyatro ve sinema çevresinden kadınların resimlerine rastlanır. Afife Jale ve Bedia Muvahhit gibi. Dergide kadın ve erkek ilişkilerine dair eğlendirici karikatürlere yer verilir. Dergide erkek kadar kadın yazarlara da rastlanır. Örneğin Halide Nusret, Süheyla Muhterem, Nazan Behiç, Muazzez Yusuf, Suat Derviş, Meliha Avni, Şukufe Nihal gibi. Bu kadın yazarların elit erkek aydınların eşleri, kızları ve yakınları oldukları anlaşılmaktadır. Bu kadın yazarlar, Batılı eğitim almışlardır. Dergi kadınlara dair hoş, latif bir yayın organı olmakla birlikte siyasete de ilgisiz değildir. Örneğin *Kadınlar Halk Fırkası'nın* kurulduğu bildirilmektedir. Bu bir siyasi fırka değil ancak Anadolu'nun en ücra yerlerine kadar gidip kadının terakkiyatı için hizmet edecek olan bir örgütlenmedir. Kadınlar bu sayede Garbın ileri hayatına alıştırılacaklardır. Dergide *Kadın İçtimaiyatı* başlıklı bir sütun da yer almaktadır. Bu sütunda eski uygarlıklarda kadın konusu ele alınmaktadır. Sosyoloji günümüzde olduğu gibi salt bir terim olarak bile oldukça popülerdir.

Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Sosyolojisi

Bu dönemde bir yandan Türk devrimleri kavramlaştırılırken bir yandan da ilk toplumsal yapı ve değişme çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalarda Türk devrimlerinin toplumsal hayata etkileri İstanbul, Ankara ve Batı Anadolu kentlerine yakın köylerde araştırılmaya başlanmıştır. Bu dönemde İstanbul sosyolojiye sahip çıkan Mehmet İzzet'in Durkheim'ı yorumlayışı, Gökalp'in onu siyasileştiren yaklaşımından çok farklı bir şekilde, daha sivildir. Türk sosyolojisi, Türk modernleşmesini ölçmeye başlarken aynı zamanda sosyolojinin kavramları ile Türk Devrimleri tartışılır (bkz. Kaçmazoğlu, 2011b). İlim çağında siyasetin dili ilmidir. Cumhuriyet'in ilanından sonra aydınlar Cumhuriyet'e ve devrimlere ilmi bir zemin hazırlamanın peşine düşmüşlerdir. Bu dönemde devrimlerle ilgili kitap ve makalelerde dikkat çeken, Türk devrimine ideolojik bir zemin hazırlamaktır. Ortak tartışma konuları Batı'yı ve bizi tanımlamak sonra ise neden geri kaldığımızı açıklamaktır. Daha sonra Türk devrimleri ile neyi başardığımız anlatılmaktadır. Batı medeniyetinin temeli Yunan, Roma ve Hristiyanlıktır. Yakın temeller ise Rönesans ve Reformdur. Modern Batı sanayileşme ve coğrafi keşiflerdir. 1930'ların Batısı otoriter ve disiplinerdir, Türk aydını bu Batıyı kendine referans almaktadır. Liberal

ve demokratik değerler göz ardı edilmiştir. 1930'ların Kıta Avrupa'sı akılcı, disiplinli, bilimsel, laik, milliyetçi, sanayileşmiş ve kentleşmiştir. Ulus-devlet modeli hâkimdir. Türk aydını bu şekilde toplumu, akıl ile disiplin altına alınmış olarak tanır. Temel düstur, Batıda ne varsa almak, o ne yapıyorsa öyle yapmaktır. Var-yok cetveli hazırlanmalı, onlarda olan bizde olmayan Batıdan alınarak bize eklenmelidir. Batılılaşmak bir matematiktir sadece. Türk devrimlerinin iki unsuru vardır: Bağımsızlık ve Milliyetçilik. Bu ikisi bizi batıya götürmektedir. *Türk devrimi Batıya rağmen Batılılaşmak ve halka rağmen halkçılıktır.* Devrim bir kopuştur. Bu kopuş Tanzimat'ın ikiciliğinden bir kopuştur. Bir uygarlıktan diğerine geçmektir. Kopulan İslam medeniyetidir. Devrim, İslam ile kendine yabancılaşan Türk milletinin, kendinin bilincine varışıdır. Doğu ve Batı diyalektik ikizdir. Batı pozitif Doğu negatiftir. Batılılaşmak riyazileşmek, kentleşmek ve sanayileşmektir. Erken Cumhuriyet dönemi aydınları için Batılılaşmak, kendimizden başka olmak değil, kendi özümüze dönmektir. Zaten Batı'nın beşiği Anadolu'dur. Hristiyanlık Batıya giderken kendindeki gerici unsurları İslam'a bırakmış, İslam'daki ilerici unsurları kendisiyle beraber alıp gitmiştir. Batı'dan geri kaldık şimdi ona yetişme zamanıdır. Geç modernleşen toplumların tipik tavrı, yüzyılların birikiminin kısa sürede alınacağı zehabına kapılmalarıdır. Telaşla, hızla Batı trenine yetişmeye çalışılmaktadır. Cumhuriyet aydını Batılılaşmanın stresi altındadır. Türk aydını melezdır. Batıdan öğrendiği ile ülkesini kurtarmaya çabalamaktadır. Cumhuriyet aydını anti-kolonyalisttir. Zilletten kurtulup haysiyetini kurtarmaya çalışmaktadır. Türk modernleşmesi, aydın için yeniden tarihin öznesi olmak için kullanılan bir araçtır. Cumhuriyet ve devrimler Atatürk ile şahsileştirilip kutsallaştırılmaktadır. Atatürk, Fransız rasyonalizminden beslendiği halde onun yapıp-etmelerini aydınlar idealist felsefelerle açıklamaya çalışmaktadırlar. Bu da Türk aydını ile Atatürk arasındaki mesafenin bu dönemden beri açıldığını göstermektedir.

Toplumsal Yapı ve Değişme ya da Ne kadar Batılılaştık? Gelin Ölçelim

Türkiye'de Durkheim'ın pozitivist sosyolojisi ontolojik genel yaklaşım olarak benimsenir. Ancak metodolojik farklılaşma, Durkheim'ın toplumsal olguyu nerede okuyabiliriz sorusuna verdiği cevapların, farklı tercih edilmesi ile gerçekleşir. Toplumsal olgu metinler üzerinden de okunabilir, sayılar üzerinden de okunabilir. Toplumsal yapı ve değişme araştırmaları toplumu sayılar üzerinden ve bugündeki verilerden okurlar (bkz., Kaçmazoğlu, 2012). Bu metodolojik farklılaşma, Le Play'in Avrupa'da

maden işçilerinin aile bütçelerini analiz eden araştırmasını referans alır. Bu nedenle toplumsal yapı araştırmacıları *Science Sociale* Ekolü olarak bilinir. Ontolojik ve epistemolojik yaklaşımlar itibariyle değil, teknik farklılıklar, Türkiye’de ekolleşmeleri farklılaştırmıştır. Türk sosyolojisi her daim yapısal-işlevselci, organik hülasa holistik ve pozitivist olmuştur. Akademide pek de tutunamayan, ancak akademi dışında oldukça rağbet gören Marksist sosyoloji de holistiktir. Türkiye’de Weberyen sosyolojiyi bir iktisatçı olan Sabri Ülgener’in açıklama modeli olarak kullanması ve Weber’i bize tanıtan Doğan Özlem’in bir felsefeci olması dikkat çekicidir. Weber’in anlamacı sosyoloji anlayışı bilim dışı gibi kabul edilmiştir. Hatta 2003’te anlamacı epistemolojiyi ve hermeneutiği metodik yaklaşım olarak doktora tezimde kullandığımda itirazlar gelmişti. Toplumsal yapı geleneksel olunca holistik yaklaşımlar bize daha yakın gelmiş olmalıdır. Liberal toplumlarda aksiyonel yaklaşımlar ve bilimsel alanda daha demokratik yaklaşımların gelişmesi mümkün olabilir. 90’lardan itibaren Türk sosyolojisinde hermeneutik metinlerin hızla çevrilmesine rastlanılmaktadır.

Toplumsal yapı çalışmaları çerçevesinde ilk kez 1919’da Mehmet Ali Şevki Bey’in İstanbul Büyükçekmece’de Kurna Köyü çalışması planlanır ancak dönemin olumsuz koşulları nedeniyle gerçekleştirilemez. Daha sonra 40’larda yeniden başlar. Araştırmanın analiz birimi köyün toplumsal yapısıdır. Türkiye’de sosyologların köye yönelmelerinin en önemli nedeni Türk modernleşmesinin, modernleşmeyi köyün kalkınması, sanayileşme ve kentleşme olarak kabul etmesinden ötürüdür. Türk modernleşmesinin gözü, köye ve kadına odaklıdır. Köyün kentleşmesi, köy-kent projesi, Cumhuriyet’in ütopyasıdır. Kırsal alanda ve kadındaki her hangi bir oluşum dikkatlerin yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Türk modernleşmesine paralel olarak da sosyologlar, sanayileşme ve kentleşme sorunlarına odaklanırlar. Behice Boran’ın veciz ifadesinde bu yaklaşım billurlaştır: *Köy davası şehirleşme davasıdır*. Peyami Safa’da aynı hassasiyet dikkat çeker. Türk sosyologları, muhafazakâr ya da Marksist olsun, kapitalizmin çatışmacılığında hoşlanmadıkları için Saint-Simon’un modern toplumu endüstriyel olarak tanımlamasını takip ederler. Bu itibarla Mümtaz Turhan’ı ya da Behice Boran’ı okumak aynı metni okumak gibidir. Bizim için Batı demek, sanayi demektir Batılılaşma ise sanayileşmedir. Modernleşmeyi kalkınmaya indirgemek, daha pragmatisttir ve kısa yoldan Batılı olmayı mümkün kılmaktadır.

Türkiye’de toplumsal yapı ve değişme köy monografileri ile başlar; köylerin nasıl analiz edileceğini, biz Paul Deschamps’tan öğrendik. Paul Deschamps, Comte sosyolojisi ile Le Play sosyolojisini sentezler: Kuramdan hipotez çıkararak dış dünyada sınama yapmak. Yani işlevselci-organik sosyoloji, felsefi doktrin olmaktan çıkar, hipotetik ve nicel verilerle sınanabilir hale gelir. Batılı sosyoloji bize akarken sentezci değil de zıtları ele alış, bize daha yakın gelir. Her platformda uzlaşıcı çözümcü değil de bireysel olarak çatışmayı seviyoruz. Pozitivist sosyoloji Fransa’da zaten sentezlenmiştir. Ancak bizim onu yorumlamamız ekoller arası nedensiz bir zıtlığa neden olmuştur. Türk sosyolojisi içindeki farklılaşmayı bilimsel değil, belki de siyasi nedenler üzerinden okumalıyız. Çünkü Türk sosyolojisi zuhurunda siyasidir. Batılı anlamda siyaset, pratik sorunlara uzlaşıcı çözüm bulmaktır. Ancak bu kavram bize akarken, tam tersi bir zihniyetin elinde kendine yabancılaşmıştır.

Köy monografisi nasıl yapılmalıdır? Köy monografisi nicel bir uygulamadır. Durkheim, toplum tipolojileri oluştururken monografilerden yola çıkılmasını, Sosyolojik Yöntemin Kuralları’nda belirtir. Ancak uygulama hakkında bilgi vermez. Deschamps’a göre, veriler sınıflandırılmalı, bir olayın diğeri üzerindeki etkisi ölçülmelidir. Bir topluluk yaratıcı unsurlar, değiştirici unsurlar, uzak nedenler, kültürel seviye ve içtimai teşekkül itibarıyla analiz edilmelidir. Paul Deschamps, nicel veri ile tarihsel veriyi birbirine bağlar, ancak biz zıtlarınca İstanbul ve Ankara ekolleri, ilki tarihsel veri diğeri nicel veri ile kendini ötekine karşı korumaya alarak kamplaşır. Bununla birlikte Deschamps, edebi veriyi de toplumsal analiz için kaçınılmaz görür. Kant’ın söylediği gibi, kuramsız veri anlamsız, verisiz kuram ise boştur.

Mehmet Ali Şevki’nin Kurna Köyü çalışması 1936 yılında *Siyasi İlimler Mecmuası’nda* yayımlanır. Kurna Köyü araştırması üretimde iş bölümünün toplumsal cinsiyet rollerine olan etkisini tartışır. Türkiye’de genç sosyologlar kendi tarihlerini bilmedikleri için toplumsal cinsiyet gibi bir kavram *gender* olunca anlaşılır hale gelmektedir. Daha sonra Niyazi Berkes *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma* (1942) adlı çalışmasını yayımlar. Berkes, Ziya Gökalp’in kurduğu ve Durkheim kaynaklı İstanbul ekolünü sistemli veri kullanmadığı ve ideal bir Türk toplumu tasarımına sahip olduğu için eleştirmektedir. İşlevselci bir yaklaşıma sahiptir. Ona göre, bir kurumun açıklaması o kurumun toplumsal yapıya

yaptığı, katkıdır (işlev). Burada Durkheim tekrar edilmektedir. Berkes bu dönemde köye olan ilginin nedenini, Türk devriminin Türk toplumuna yaptığı etkiyi görmek isteği biçiminde açıklar. Köy monografileri yapıdan ziyade değişime odaklıdır; çünkü amaçlanan toplumsal değişim üzerindeki nedenleri bilmek ve etkili olmaktır. Toplumsal yapı ve değişme çalışmaları, modern değişimleri ölçmeyi ve etkili olmayı amaçlar. Diğer araştırmalarda olduğu gibi köyün topografyası ve üretim biçimine ağırlık verilir. Berkes çok fazla nicel veri kullanmaz. Ancak bebek ölümlerine karşı köylünün duyarsızlığını beslenme kaynakları ve nüfus arasındaki oran ile açıklar. Nüfus artışı beslenme kaynakları ile dengelenmektedir. Berkes, modernleşme ve zamanın ölçümünün kısılması ile ilgili bağlantı kurar. Köy toplulukları akraba gruplarıdır. Aile içi iş bölümü ve üretim biçimi arasında bağ kurulur. Köylülerin giyim biçimleri ve batılı takvim kullanımı modernleşme alametleri olarak ele alınır. Paragraf başı yapıldı.

Hilmi Ziya Ülken ise öğrencisi N. Göknil ile 1943'te *Garbi Anadolu Köy Monografisi'ni* gerçekleştirir. Ülken daha ziyade nitel verileri kullanır. Mesleki farklılaşma ve tabakalaşmaya eğilir. Yapılan çalışma Boran'ın ABD'de gerçekleştirdiği doktora tezinin konusuna benzer şekildedir. Edremit bölgesinde ticaret zihniyetinin gelişmediğinden bahsedilir. Köy modernleşmesinde askere gitmiş köylülerin etkisi tartışılır. Askerlikte modern davranış kalıplarını öğrenen erkekler köyü modernleştirmektedirler. Ulaşım yollarının gelişimi ile modernleşme arasında bağ kurulur. Paragraf başı yapıldı.

Diğer bir önemli çalışma Behice Boran'ın 1945'te yayımladığı *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki'dir*. Bu çalışmada Boran, Manisa'ya olan uzaklık ile köyün toplumsal yapısı arasında bir ilişki olup olmadığını araştırır. Eser, pozitivist metodolojinin kuramsal tartışmalarına dair önemli bir girişe sahiptir. Boran, bu alandaki en yeterli çalışmayı sunar. Kuramsal ve metodik yaklaşımını çok iyi ifşa eder. Ova ve dağ köy türlerinin yapısını analiz eder. Toplum ona göre, organik bir bütündür. Ancak insan-doğa ilişkilerini içeren üretim biçimi ve ilişkileri temel kurumlardır. Boran işlevselci ve Marksist sosyolojiyi harmanlar. Üretim biçimini belirleyen toplumun içinde bulunduğu coğrafi koşullardır. Sosyal olaylar kontrollü gözlem ile incelenmelidir. Mülkiyet kadını erkeğe göre daha itibarlı kılmamaktadır. Toprak kadına ait olsa bile erkek işlettiği için kadının mülkü üzerinde iradesi yoktur. Boran

nicel verilerin dışında çok önemli toplumsal değişim olguları tespit eder. Örneğin ağalık yıkılmış, ancak bir zirai burjuva çıkmamıştır. Modernleşme yeni sınıfları doğurmuştur. Köyün modernleşmesinde ulaşım ve iletişim araçları etkilidir. Toplumsal değişmeyi elitler ve erkekler başlatmaktadır. Müslüman kasabalar ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de diğer yapı ve değişme çalışmaları İbrahim Yasa’nın 25 yıl ara ile gerçekleştirdiği *Hasanoğlan Köyü’nün İctimai-İktisadi Yapısı* (1955) ve 25 Yıl Sonra *Hasanoğlan Köyü* (1969) adlı çalışmalarıdır. Yasa, köy araştırmalarında Mahmut Makal’ın *Bizim Köy* adlı anlatısının etkisinden bahseder. İlk araştırma askerlik görevi için bulunduğu sırada 1944-45 arasında gerçekleştirilir. Araştırmasının amacı, Türk devrimi sonrası batılılaşma çabalarının toplumsal yapıdaki etkisini belirlemektir. Buna rağmen esas değişimi başlatan 1915 yılında köye demiryolunun yapılmasıdır. Ulaşım ve iletişim araçları her modernleşmede olduğu gibi Türk modernleşmesinde de temel etkendir. Siyasetten ziyade toplumsal yapıyı değiştiren bu unsurlardır. Ulaşım özellikle iktisadi yapıyı değiştirdikçe toplum değişir. Köy enstitüsü değil, demiryolu köyü etkilemiştir. Köy araştırmalarının Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük kent çevresinde yapılması manidardır. Türk sosyologları doğu ve güneydoğuyu çok sonraları keşfedecek, ancak bu keşifleri pek de hayırlı olmayacaktır. İsmail Beşikçi ve Doğu Ergil hatırlanabilir. Anadolu’nun bu yakasında yabancı araştırmacılar daha rahat çalışmaktadır. Bizim memleket bize yasaktır. Akademi dışından ziyade akademi içi yaftalamalar insanın daha ağına gitmektedir.

Yasa, Türk devrimleri içinde kadına en çok yararlı olanın medeni nikâh ve eşit veraset hakkı olduğunu tespit eder. Türk modernleşmesi kadına önem veriyor ve kadınlarımız kendini hukuken erkek ile eşit statüye getiren devrimlere sahip çıkıyor ve sonuçta günümüzdeki kadın cinayetlerinin önemli bir nedeni karşımıza çıkıyor: Toplumsal cinsiyetler arası eşitsiz modernleşme hızı. 25 yıl sonra köyde eğitim artmış, şehre göç artmıştır. Köyde memur ve işçi sayısı çiftçiye göre artmıştır. Yasa’nın 1969’da yayımladığı *Sindel Köyü’nün Toplumsal ve Ekonomik Yapısı* da oldukça değerli verilere sahiptir. Ege’de Yörük göçebelerinin yerleşik hayata geçirilmesi ile köy ortaya çıkmıştır. Tanzimat sonrası başlayan göçebe aşiretlerin yerleşik hayata geçirilmesi Türk modernleşmesinin en sancılı süreçlerinden biridir. Anadolu’nun her yerinde bu süreç

yaşanmıştır. Yasa, demokrasiye geçiş ile gericiğin arttığını tespit eder. Türk modernleşmesinin zaman zaman yörünge değiştirmesi de sancılıdır. Köylü Türk devrimlerinin zorlamacılığına bu sıralarda tepki vermektedir. Ancak Yasa'nın, tüm alan çalışmalarının bakiyesini yazdığı ve 1970'de yayımladığı *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları* adlı eseri, Türk sosyolojisinde pozitivist çalışan, ancak alandan hiç kopmayan bir sosyoloğun toplumsal gerçekliği anlamacı bir tarzda yorumlamasının muhteşem özetidir. Eserde Yasa dönemin sol jargonu ve bağımlılık okulu terimleri ile kendini hissettirse dahi önemli olan Weberyen bir biçimde yapı ile kişilik arasında bağ kurmasıdır. Yasa'ya göre Türk toplumunun yapısal özellikleri; otoriteye ve birincil gruplara bağlılık, toprağa bağlılık, sihirselsel ve dinsel inanışlara bağlılıktır. Kültürel değerler; kana ve toprağa bağlılık, itaatkârlık ve kaderciliktir. Bu yapısal özelliklerin ürettiği kişilik özellikleri ise; içe dönüklük, kuşkuculuk, güvensizlik ve bencilliktir.

Mübeccel Kıray'ın 1964 yılında yayımladığı *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası* adlı çalışması, sanayileşmenin yarattığı toplumsal değişime odaklıdır. Ancak bu çalışmayı farklı kılan, Türk sosyolojisinin önemli bir eğilimini dile getirmesidir. O da Batı sosyolojisine ait bir kavramı yeniden tanımlamaktır. Kıray, Parsons'ın *Safety Valve Mekanizması* kavramını alıp bize uyarlamıştır. Parsons bu kavramı ile sıra dışı değer ve davranış kalıplarına sahip, toplumun genel değerlerinin dışında kalan grupların toplumsal düzen ve dengeyi bozmadan toplumun sınırında, gözden uzak yaşamalarını ifade eder. Ancak Kıray bu terimi alır *tampon kurum* olarak tercüme eder ve geleneksel toplumsal yapıdan modern toplumsal yapıya geçerken, geçiş aşamasında toplumsal ihtiyaçları giderecek, toplumsal dengeyi koruyacak geçiş kurumları olarak yeniden tarif eder. Örneğin hemşeri dernekleri, anneler ve tefeciler tampon kurumlardır. Paragraf başı yapıldı.

Köy araştırmaları bağlamında, araştırmalardan bilimsel tartışmaların çekilip sadece nicel verilerin serimlendiği bir aşamaya geçişi, Özer Ozankaya'nın 1971 yılında yayımlanan *Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür: İki Grup Köyde Yapılan Karşılaştırmalı Bir Araştırma* adlı çalışması simgeler. Artvin ve Ankara köylerinin karşılaştırıldığı bu araştırmada, köylülerin siyasal bilgi ve kültürü ele alınır. Ancak 80'lere doğru Türk sosyolojisi eski heyecanını kaybetmiştir. Artık her şey nicelleşmiş ve sadece akademik kariyer için kuru araştırmalar ve kuramsız çalışmalar yavaş yavaş gündeme gelmeye başlamaktadır.

Türk modernleşmesine yapılan orijinal katkılardan biri, İstanbul İktisat Fakültesi'nin değerli hocası İdris Küçükömer'den gelir. *Düzenin Yabancılaşması* (1969), adlı eserinde, İslami-muhafazakâr çevrenin yükselişi ile beraber Türkiye'yi modernleştirecek yeni bir sınıftan hatta sivil toplumdan ilk kez o bahseder. Türk modernleşmesinin kodlarını Erol Güngör sunar; İslam'ın Bugünkü Meseleleri (1981) adlı eserinde, hukuk ile modernleşme yolunu keşfeden, yükselen çevrenin-esnafın çocuklarını Hukuk Fakültesinde okutarak yeni bir elit sınıfın doğuşunu müjdelir. Biz bu yeni elit sınıf ile 2000'lerde tanıştık. Şerif Mardin Türk modernleşmesini merkez-çevre biçiminde ikinci bir süreç olarak açıklar. Bu süreç daha önce Tanzimat'ın ikiciliği ile Hilmi Ziya Ülken 'de dillendirilmiştir. Hızla Batılılaşan bir elit sınıf ile buna tepki olarak İslam'a sarılan çevrenin çatışması 2000'lerde çevrenin merkeze oturması ile çözülür.

Dergiler Çerçevesinde 1930'lardan 1970'lere Türk Sosyolojisi

Türk sosyolojisi gerek akademi içinde gerekse akademi dışı entelektüellerin kendilerini daha rahat ifade ettikleri dergiler üzerinden de yapılır. Akademinin bürokratik baskıcılığı nedeniyle dergiler de akademi dışına itilmiş Türk düşünürleri için kendini ifade edebilecekleri bir kamusal alan olur. Bu dergilerden bir kısmını akademisyenler çıkarmaktadır. Örneğin Türk sosyolojisine İstanbul Edebiyat değil, İstanbul İktisat Fakültesi kanadından büyük hizmet vermiş Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun 1934-1973 yılları arasında 278 sayı olarak çıkardığı İş Mecmuası daha sonra İş ve Düşünce Mecmuası adını alan dergisi önemlidir. Türk sosyolojisinin pozitivist anlayışının derin muhafazakâr kökleri bu dergi ile köküne işaret eder. Dergi başlarda saf bir sosyoloji dergisi iken, iktisat fakültesindeki Alman hocaların, örneğin Kessler'in etkisi ile bir sosyal siyaset dergisi olur. İş kavramı her ne kadar Kutadgu Bilig'den referansla kelime olarak tanımlansa dahi, kavram olarak Fransız muhafazakâr Aksiyon hareketinden etkilendiği anlaşılmaktadır. İş, toplumsal dönüşümü sağlayıcı eylemdir. Türk sosyolojisinin toplumsal pratik sorunlara çözüm üretmek için biçimlendiğinin bir işareti olarak ele alınabilir. İş, artık durum tespiti değil, pratik sorunlara pratik cevap getirmek isteyen bir yönelime sahiptir (polity oriented). Dergide Fındıkoğlu'nun yanı sıra Ömer Lütfü Barkan, Cavit Orhan Tütengil, Amiran Kurtkan, Mustafa Şekip Tunç gibi 1940-1950'lere damgasını vurmuş sosyal bilimcilerin yazıları yer almaktadır.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinin yayım organı olan *Siyasi İlimler Mecmuası* da Türk sosyolojisine dair çalışmaların yayımlandığı bir dergidir. 1933 yılında çıkmaya başlayan dergide 1930-1960 arası Türk sosyolojisine dair velut yazılara rastlanmaktadır. Dergide sosyolojinin kuramsal ve epistemolojik tartışmaları dikkat çekmektedir. Bu çeviri yazılarda Sorokin ve Rus sosyolojisi ele alınmıştır. Ankara Siyasalın sol eğilimi dikkat çeker. Marksist sosyoloji tartışılır. İstanbul menşei dergilerde bunlara pek rastlanılmaz. İstanbul Sosyoloji daha milliyetçi ve muhafazakâr bir yönelimi dile getirir. Bilim olarak sosyoloji ve sosyolojinin alt disiplinleri kuramsal olarak ele alınır. Dergide Behice Boran, Niyazi Berkes, Fındıkoğlu, Mehmet Ali Şevki ve İbrahim Yasa gibi isimlere rastlanır. Bununla birlikte Behice Boran'ın *Yurt ve Dünya* ile Hilmi Ziya Ülken'in İnsan dergileri de anılmalıdır. Son yıllarda yeniden çıkmaya başlayan *Sosyoloji Konferansları* dergisi ile Hilmi Z. Ülken ve Ziya Gökalp'in *İçtimaiyat* dergisinin devamı niteliğindeki, çeviri ağırlıklı *Sosyoloji Dergisi* de hatırlanmalıdır (bkz. Kayalı, 2000).

Milliyetçilik, Muhafazakârlık ve Türk Sosyolojisi

Erken Cumhuriyet sonrası özellikle Atatürk'ün ölümünden sonra Ziya Gökalp ve onun muhafazakâr-milliyetçi sosyoloji anlayışı yeniden hatırlanmış ve dergilerde dile gelmeye başlamıştır. Bu bir kısmı akademi dışı isim ve dergileri Türk sosyolojisi için önemli kılan sadece Ziya Gökalp sosyolojisi değil, aynı zamanda Türk sosyolojisinin temel ilgisi olan Türk modernleşmesine muhafazakâr bir alternatif önermelerinden kaynaklıdır. Peyami Safa'nın *Türk Düşüncesi* dergisi buna erken bir örnektir. Erken Cumhuriyet döneminde *Türk İnkılabına Bakışlar* adlı kitabın yazarı olan Peyami Safa 1953-1960 arasında muhafazakâr bir modernleşme önerisinde bulunduğu dergisini yayımlar. Paragraf başı yapıldı.

Dönemin bir diğer dergisi *Kültür Haftası*'dir. Türk Düşüncesi dergisi, Türk modernleşme sürecinin demokrasi ile muhafazakârlaşmasını temsil eden ilk örnektir. Fındıkoğlu, kendi dergisinde Ziya Gökalp'i milli sosyoloji bağlamında bize yeniden hatırlatmıştır. Ancak Ziya Gökalp'in sentezci modernleşmesi bu dergide yeniden gündeme gelir. Peyami Safa Türk, Müslüman ve Avrupalı olarak düşünülebilir, der. Safa'ya göre Türk milletinin ihtiyaçları ile paralel olmayan *Türk Yurdu*, *Sebilürreşad* ve *Kadro* gibi dergiler sürekli olmamıştır. Safa'ya göre, maddi ve manevi

kültür unsurları arasındaki uyumsuzluk dikkate değer bir modernleşme sorunudur ve dergi bu sorunla ilgilenecektir. Kültür unsurları arasındaki uyumsuzluğu aşmak ve ikiciliği sentezleyerek buhrana son vermek, derginin vazifesidir. Türk muhafazakârları, Saint-Simon'dan neşet eden ve pozitivist sosyologların hızlı toplumsal dönüşümlerin sonuçlarını nitelemek için kullandıkları buhran, bunalım gibi kavramları kullanmaktadırlar. Bunlardan ilki *Sait Halim Paşa*'nın 1919'da yayımladığı *Buhranlarımız* adlı eseridir. Dergide Fransız devrimini kendine rehber edinen Türk devrimine karşı eleştirel bir bakış söz konusudur. Dergide *Ahmet Mithat Efendi'nin* 1909 yılında yayımladığı ve Avrupa medeniyetini ikiye ayıran teknik- ve manevi medeniyet arası buhranları kaleme aldığı yazısı yeniden hatırlatılır. Batı hem beğendiğimiz teknik-sanayi, hem de yozlaşmış bir maneviyattır. Muhafazakâr modernleşme, sanayiye alalım kültürü almayalım der. Paragraf başı yapıldı.

Gene aynı baptan olmak üzere *Türk Edebiyatı Dergisi* de 1970'lerden itibaren milliyetçi-muhafazakâr bir modernleşme anlayışını savunur. İlk olarak Ahmet Kabaklı'nın çıkardığı dergide aynı görüşe sahip özellikle Türk dili ve edebiyatı ve tarih başta olmak üzere muhafazakâr sosyal bilimci hocaların yazılarına sıkça rastlanır. İbrahim Kafesoğlu, Mehmet Kaplan, Erol Güngör, Cemil Meriç isimleri en fazla görülen yazarlardır. Dergide Türk devrimleri kıyasıya eleştirilir ve Türk-İslam sentezi bir ideoloji olarak formüle edilir.

Jakobenci Fransız tarzı bir modernleşmeye karşı en ciddi bilimsel eleştiri Mümtaz Turhan'ın 1951 yılında yayımladığı *Kültür Değişmeleri* adlı eserinden gelir. Mümtaz Turhan'ın doktora çalışması olan eserde bir toplumun zorla ve baskı ile değil, ihtiyaçlarını diğer kültürden kendiliğinden alarak yaptığı modernleşmenin daha verimli olduğu ispat edilir. Fransız pozitivist sosyolojinin Fransız devrimine yönelttiği eleştiriler ilmi surette Mümtaz Turhan'ın Türk devrimine yönelttiği eleştiriler ile çakışır. Bununla birlikte *Garphlaşmanın Neresindeyiz? (1958)* adlı eserde de, Cumhuriyet'in ilanından beri yapılan modernleşme çalışmalarının tutmadığı belirtilerek yeni bir kalkınması-muhafazakâr bir modernleşme önerilir. Teknokratik bir yaklaşımla kalkınmanın siyasi değil, teknik ve uzmanlık işi olduğunu siyasetçilerin bu süreçten el çekmesi gereği bildirilir. Saint-Simon onda dile gelir. Turhan da köy kalkınması için bir proje önerir.

Muhafazakâr modernleşme en çok kültür milliyetçisi sosyal bilimcilerde dile gelir. Modernleşme kargosundan her şeyi almayalım diyen bu sosyal bilimciler, toplumsal değişimin bir bütün olarak ister istemez toplumu biçimlendirdiğinin farkında olarak bu biçimlenişe karşı durmaya çalışırlar. Bu düşünürler içinde en fazla kuramsal yaklaşım ile kendi gerçekliği ve ideolojisi arasına mesafe koymayı becerebilen *Erol Güngör*'dür. Güngör modern bilinç ile geleneksel bilinç arasında bir uzlaşım aramaktadır. Erol Güngör, *Kültür Değişimleri ve Milliyetçilik* adlı eserinde kültür milliyetçiliğine ilmi bir zemin araması itibariyle Ziya Gökalp'i hatırlatmaktadır. Bu milliyetçilik Osmanlının modernleşmesi ile birlikte başlayan millet ve devlet yabancılığını aşmaya çalışır. Ulusu devleti ile barıştırmaya aynı anlam dünyasını paylaşmaya davet eder. İbrahim Kafesoğlu da *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri (1966)* adlı eserinde benzer sorunları ele almaktadır (bkz., Akpolat, 2014c).

80'lerden 2000'lere Doğru Türk Sosyolojisi

1980 darbesi ve 1983 serbest piyasa ekonomisine geçiş Türkiye'yi küresel ekonomik dinamiklerin içine hızla iterken, aynı zamanda küreselleşme ile bağlantılı olarak, Türk sosyolojisi, Batıda yeni gelişen postmodern ve postyapısalcı, idealizmi temel alan bir sosyolojiye dair çeviriler ile kavramsal alet çantasını doldurmaya başlar. Özel yayınevlerinin yayımladığı yeni kuramsal eserler 1960'ların Marks çevirileri kadar heyecan yaratır. Sol sosyal bilimcilerin 1970'lerden itibaren saygın dergisi olan *Toplum ve Bilim* dergisi bile bu yayınların gölgesinde kalır. Postmodern ve postyapısalcı yayınları en fazla çeviren bir yayınevinin çıkardığı *Deftir* dergisi özelinde bu yönelim ele alınabilir. Dergide Boğaziçi Üniversitesi çevresinden sosyal bilimcilerin makalelerine sıkça rastlanmaktadır. Semih Sökmen, Nurdan Gürbilek, İskender Savaşır, Meltem Ahıska, Bülent Somay, Zeynep Direk, Saffet Murat Tura dergiye rengini veren önemli yazarlardır. Sosyolojinin yönelimi artık genel olarak kapitalizmin tetiklediği modern toplumun kültürel sorunlarına ilişkindir. Modernlik eleştirilmekte, akılcılığın karşısında özgürlük vurgulanmaktadır. Türk sosyolojisinin pozitivist, holistik ve Marksist eğilimlerine oldukça yabancı liberal, aksiyonel ve yorumsamacı eğilimler gündemi kaplamıştır. Türkiye'de kapitalizmin yarattığı kültürel değişimler, daha yaygın olarak dergi çerçevesinde, bu kültürel analizlerin ilklerini yapmış olan eleştirel kuramcılar bağlamında, analiz edilmektedir. Bununla birlikte Foucault es geçilmez. Hal böyle olunca örneğin arabesk kültür kapitalizmin bir

getirisi olarak ele alınmaktadır. Osmanlı bir tüketim imparatorluğu olarak tanımlanmaktadır. Cumhuriyet aydını birden hamlet gibi psikoanalize tabi tutulmaktadır. Kemalizm eleştirilmektedir. Bu sefer milliyetçi olmayan modernlik eleştirisi bağlamında eleştirilmektedir. Türk modernleşmesi melezleşir. Evrenselliğe karşı yerellik ön plana çıkarılır ancak bu yerellik bize ait olmayan bir kavramdır. Dergi, kendinden önceki yönelimler gibi Batılı sosyolojik kavramlar ile Türk gerçeğine ışık tutmak için emek sarf etmektedir. Kimlik tartışmaları gündemde tutulur. Batı yeniden farklı bir şekilde modernleşmektedir Türk sosyolojisi de buna ayak uydurmak adına çabalamaktadır. Bu açıdan Türk sosyolojisinin genel eğilimi değişmemiştir. Ama değişmeyen bir şey daha vardır: *Türk sosyolojisi Türk sivil toplumuna gene, ancak bu sefer, hepten yabancılaşmıştır.*

Böylesi bir akımın yanı sıra Baykan Sezer *Sosyolojinin Ana Başlıkları (1985)* adlı eserinde Batıda sosyolojinin misyonundan yola çıkarak, toplumun sorunlarına çözüm üreten bir bilim olan sosyolojinin, Türkiye’de de aynı misyon ile belirleneceğine dair bir ışık yakmıştır. Sezer bilim sosyolojisi bağlamında, sosyolojinin sosyolojisinden yola çıkarak Türk sosyolojisinin biçimlenmesi gerektiğini bize hatırlatmıştır.

Küreselleşen kapitalizm, Türkiye’ye muhafazakâr çevrenin kodları ile girdi. Sivil topluma yayıldı ve bu noktadan itibaren Türkiye’de denetimli modernleşme aşılmış oldu. Kapitalizm ile zenginleşen yeni sınıf kendi sosyolojisini de yarattı. Batılı sosyolojilere en fazla duyarlı olan Nilüfer Göle, Binnaz Toprak gibi Boğaziçili hocalar muhafazakâr-modernleşmenin biçimleri, kimlik ve görünümleri üzerine çalışmalar yürüttü. Batı-dışı modernliği tartışmaya başladık. Modernleşme değil küreselleşme artık Türk sosyolojisinin temel tartışma konusu olmaya başladı. Modernlik ve ulus-devletin sorgulanması ile ulus öncesi kimlikler kamusal alanda görünür olmaya başladı. Ulus-devletin bilimi sosyoloji, bu sefer ulusun ötesindeki ve ulusun bileşenlerini tartışır ve araştırırken, makrodan mikroya uzanır; sosyal antropolojiye kayar ve gündelik hayata eğilmeye başlar. Kimlikler araştırılır, demokratikleşirken sosyoloji, modernleşmeden demokratikleşen sivil toplumun, feodal kimliklerini yeniden üretmeye katkı sunar. Defter dergisi yazarlarının dediği gibi, yeni sosyolojiler iki ucu keskin bir kılıçtır.

Sonuç

Sosyoloji Batıda gelişen modern toplumların sorunlarına çözüm üretir. Türkiye’de modernleşme sorunları öncelikle kimlik sorunlarıdır ve Türk sosyolojisi bu bağlamda işlev görür. Daha sonra ne kadar modernleştiğimizi ölçmek isteriz ve Türk sosyolojisi bu bağlamda eserler verir. Sonra yeni bir modernleşme modeli karşımıza çıkar, ona uyum sağlamak için muhafazakâr-milliyetçi bir modernleşme anlayışını geliştirmeye çalışırız. Sonraları modernlik eleştirilir ve post düşüncelere merak salarız. Türk toplumu devletçidir, siyaset bizim temel ilgi alanımızdır. Toplum ve devlet ayrılmış olmadığı için Türk sosyolojisi de siyaseti pek sever. *Biz ne isek sosyolojimiz de odur.*

Ancak bu kadar siyasete gömülme, sivil toplumun acılarını dillendirememek, yaftalanmak, iç sansür, bilimsel cemaatlerin kısıcılığı, akademik atamaların nicelleşmesi, niteliğin azalması, heyecanla bir aşk olarak bilim yapmak değil, para için memuriyet yapmak, saatlerce derslerde ömür tüketmek, öğrenci kalitesinin gün geçtikçe azalması, *nbr- slm-mrb* gibi kısaltılmış bir şifre ile iletişim kuran öğrencilere Türkçe okutmamak, en önemlisi de kişisel biat ya da burun sürttürmek, evrensellik ve yerellik arasına sıkışmışlık Türk sosyolojisinin temel sorunları olarak karşımızda durmaktadır. Türk sosyolojisinin kuramsal tartışmalardan önce etik sorunlarını tartışması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akpolat, Yıldız (1994), Ulum-u İktisadiye ve İctimaiye Mecmuasında Ahmed Şuayb'ın Sosyoloji Anlayışı, Yayın Yeri?, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akpolat, Yıldız (2003), **Neden Batıdan Kaçıyoruz Neden Batıya Koşuyoruz**, İstanbul, Q-Matris Yayını.

Akpolat, Yıldız (2004), **Sosyoloji Araştırmaları: Osmanlıda Kadın Dergileri ve Sosyoloji Dergileri**, Erzurum, Fenomen Yayını.

Akpolat, Yıldız (2008), **Türkiye’de Milliyetçiliğin Sosyolojisi**, Erzurum, Fenomen Yayını.

Akpolat, Yıldız (2014a), **Türk Sosyolojisinde Kuramsal Tartışmalar ve Dergicilik**, İstanbul, Doğu Kitabevi.

Akpolat, Yıldız (2014b), **Türk Sosyolojisinde Devrimcilik, Buhran ve Muhafazakârlık**, İstanbul, Doğu Kitabevi.

Akpolat, Yıldız (2014c), “Bir Demodernize Bilinç Olarak Muhafazakâr Modernleşme ya da Tam Batılılaşmaya/Modernleşmeye Direniş Olarak Kültür Milliyetçiliği ya da Modernleşme Bilinçlerinin Arz-ı Endamı”, iç. **Türk Milliyetçiliği: Yeni Tartışmalar, Yeni Yaklaşımlar**, ed. İkbâl Vurucu, Denizli, Denizli Türk Ocakları Yayını, ss. 96-140.

İctimaiyat Mecmuası: Sayı 1-6, 1917, (1997), Sosyoloji Araştırma Merkezi ve Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı, Yayına Hazırlayan: M. Kaynar, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Yayını.

Kaçmazoğlu, H. Bayram (2011a), **Türk Sosyoloji Tarihi II**, İstanbul, Kitabevi Yayını.

Kaçmazoğlu, H. Bayram (2011b), **Türk Sosyoloji Tarihi III**, İstanbul, Kitabevi Yayını.

Kaçmazoğlu, H. Bayram (2012), **Türk Sosyolojisinde Temalar 2: Kuram, Uygulama, Sosyalizm**, İstanbul, Doğu Kitabevi.

Kayalı, Kayalı (2000), **Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı**, İstanbul, İletişim Yayını.

Sezer, Baykan (1988), **Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları**, İstanbul, Sümer Yayını.